

UDK 323.26(437.3):32.019.5(497.1)

*Mateja Režek***Odmev praške pomladi in njenega zloma
v Sloveniji in v Jugoslaviji*

Jugoslavija je v leto 1968 vstopila obremenjena s številnimi težavami. Nesoglasja med partijskimi voditelji glede politične in gospodarske prihodnosti države so se poglobljala, odnosi med jugoslovanskimi republikami so bili vse bolj napeti, mednacionalna trenja pa vse očitnejša. Gospodarska reforma ni obrodila pričakovanih sadov, jugoslovanski zunanji dolg je rasel, naraščale so cene, hkrati s tem pa tudi nezadovoljstvo prebivalstva. Politično razgreto ozračje so v začetku junija 1968 dodobra razvneli študentski nemiri v Beogradu, do vrelišča pa ga je pognal poseg Varšavskega pakta na Češkoslovaškem v noči z 20. na 21. avgust 1968.¹

Jugoslovanski politični voditelji so reforme na Češkoslovaškem pozorno spremljali že od začetka leta 1968, ko je krmilo češkoslovaške partije prevzel Aleksander Dubček, vendar so bili, zlasti Tito, v javnih izjavah o praški pomladi precej zadržani. Previdnost so jim narekovali tako bojazen pred negativnim odzivom Moskve kot tudi pomisleki, ki jih je praška reformna vnema vzbudila pri mnogih jugoslovanskih partijskih funkcionarjih – v odpravi cenzure in posledičnem prebujanju političnega pluralizma na Češkoslovaškem so namreč zaslutili grožnjo »kontrarevolucije«. Na drugi strani je spomladi 1968 marsikateri partijski »liberalec« v Dubčkovih reformah videl primer liberalizacije socializma, ki bi ga, ob odsotnosti lastnega koncepta reform, ustrezno prilagojenega lahko uporabili tudi v Jugoslaviji. Do korenitih reform vedno zadržani Tito svojih pogledov na praško pomlad seveda ni delil z njimi – večinoma je bil pasiven, o praški pomladi pa se je izražal previdno in nejasno. Po junijskih študentskih nemirih v Beogradu, ki so bili usmerjeni prej proti sistemskim reformam kot njim v prid, so postali bolj zadržani tudi mnogi manj

* Dr., doc., višja znanstvena sodelavka, Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, Titov trg 5, SI-6000 Koper; Inštitut Nove revije – zavod za humanistiko, Cankarjeva 10 b, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: mateja.rezek@fhs.upr.si

¹ Več o praški pomladi in njenem zlomu: Jaromír Navrátil: *The Prague Spring 1968: a National Security Archive Document Reader*. New York: Central European University Press, 1998; Kieran Williams: *The Prague Spring and its Aftermath: Czechoslovak Politics 1968–1970*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997; Jiri Valenta: *Soviet Intervention in Czechoslovakia 1968: Anatomy of a Decision*. Baltimore 1991.

konsistentni partijski »liberalci«, ki so menili, da se lahko sistem reformira le od zgoraj, iz partije, in nikakor od spodaj navzgor.²

Na pragu poletja 1968 se je pritisk Sovjetske zveze in njenih satelitov na češkoslovaško vodstvo močno okreplil, kar je navsezadnje predramilo tudi Tita. Pritisk na Češkoslovaško je namreč v marsičem spominjal na sovjetske pritiske na Jugoslavijo leta 1948, zato takšne priložnosti za ohranitev in utrditev mednarodnopolitičnega položaja, ki si ga je Jugoslavija pridobila po sporu z Informbirojem, Tito ni mogel spustiti iz rok.

Vodstvo sovjetske komunistične partije je 11. julija poslalo evropskim komunističnim strankam, med njimi tudi Zvezi komunistov Jugoslavije (ZKJ), informacijo o razmerah na Češkoslovaškem. V pismu so Sovjeti izrazili zaskrbljenost zaradi slabitve moči češkoslovaške partije, krepitve »protisocialističnih elementov« in nevarnosti »kontrarevolucije« na Češkoslovaškem ter napovedali, da bodo pomagali češkoslovaškim komunistom v boju proti »kontrarevoluciji«.³

Jugoslovanski partijski voditelji so v odgovoru na sovjetsko pismo, ki ga je 19. julija povzelo tudi Delo, priznavali, da so na Češkoslovaškem dejavne »protisocialistične sile«, vendar so izrazili zaupanje, da bo češkoslovaško partijsko vodstvo samo obračunalo z njimi. Vpletanje v notranje zadeve suverene države bi namreč po njihovem mnenju škodovalo tako socializmu na Češkoslovaškem kot njegovemu razvoju v svetu, kompromitiralo pa bi tudi načelo neodvisnosti in enakopravnosti v odnosih med socialističnimi državami. Jugoslovanski voditelji so bili prepričani, da imajo »napredne sile« na Češkoslovaškem dovolj moči za obračun z »reakcijo«, ter dodali, da sta zaupanje in podpora češkoslovaški partiji »edina sprejemljiva in hkrati najučinkovitejša pomoč komunistični partiji Češkoslovaške in njenemu vodstvu v boju za okrepitev in nadaljnji razvoj socialističnih družbenih odnosov v ČSSR«.⁴

Naslednji dan, 20. julija, so osrednji jugoslovanski dnevniki objavili Titov intervju, ki ga je nekaj dni prej dal za egiptovski časopis Al-Ahram. Na vprašanje o dogajanju na Češkoslovaškem je Tito odvrnil, da je dramatiziranje češkoslovaških dogodkov odveč in da bi bila politika sile izjemno nespametna. Menil je, da socializem na Češkoslovaškem od zunaj ni ogrožen, če pa bi bil, »potem ima Češkoslovaška svojo armado, da bi se branila, ima svojo komunistično partijo, svoj delavski razred«. Priložnost je Tito izkoristil tudi za utrditev mita o odločnosti Jugoslavije, da bo za vsako ceno branila svojo neodvisnost pred zunanjo invazijo. Ob koncu intervjuja je namreč pribil, da »imamo tudi mi

² Gl. Jan Pelikán: *Jugoslávie a pražské jaro* (dalje Pelikán, Jugoslávie a pražské jaro) Praga 2008.

³ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589), šk. 62, Informacija CK KPSS o situaciji u ČSSR, koju je preneo otpravnik poslova ambasade SSSR, 11. 7. 1968.

⁴ Delo, 19. 7. 1968, str. 1 in 16, Stališča ZKJ o ČSSR. ARS, AS 1589, šk. 248, Informacija o dogadjajima u vezi sa zbivanjima u ČSSR, 17. 7. 1968, str. 8–10.

v Jugoslaviji svojo armado, komunistično partijo in zavedno delovno ljudstvo in ni potrebno, da bi nam kdor koli reševal socializem. Za to imamo sami dovolj moči».⁵

Zaradi strahu pred morebitnim ostrim odzivom Moskve so bili do julija 1968 odnosi med jugoslovanskim in češkoslovaškim vodstvom previdni, saj so kremeljski voditelji v Jugoslaviji še vedno videli žarišče revizionistične okužbe, ki bi se utegnila kaj hitro razširiti v socialistične države vzhodnega bloka. Sredi julija pa so med Češkoslovaško in Jugoslavijo vendarle stekli pogovori o Titovem obisku v Pragi.⁶ Na povabilo češkoslovaškega vodstva je 9. avgusta Tito z nekaterimi vidnimi jugoslovanskimi politikami, med katerimi je bil tudi predsednik slovenske vlade Stane Kavčič, prispel v Prago, kjer so ga sprejeli generalni sekretar češkoslovaške partije Aleksander Dubček, češkoslovaški predsednik Ludvik Svoboda in predsednik parlamenta Josef Smrkovsky, na poti z letališča pa so jugoslovansko delegacijo pozdravljale velike množice ljudi.⁷ Titov obisk v Pragi je bil razumljen kot podpora češkoslovaški partiji in demonstracija jugoslovanske zunanje-politične usmeritve o enakopravnih odnosih med socialističnimi državami in komunističnimi partijami, zato so Tita na Češkoslovaškem pričakali z velikim upanjem. Tito je v ožjem partijskem krogu kasneje povedal, da je v pogovoru s češkoslovaškimi voditelji poudaril predvsem pravico Češkoslovaške do lastnega notranjega razvoja. Hkrati jih je posvaril pred krepitvijo »protisocialističnih sil«, ti pa naj bi mu odvrnili, »da bodo razbili te razne klube, da ne bodo dovolili večstrankarski sistem«.⁸

Vsakršno upanje Čehov in Slovakov glede demokratizacije se je razblinilo, ko so vojske petih držav članic Varšavskega pakta 20. avgusta ponoči vdrle na Češkoslovaško in 21. avgusta zgodaj zjutraj zasedle Prago. Delo je v svoji posebni izdaji že 21. avgusta poročalo o invaziji varšavskega pakta na Češkoslovaško, pri čemer so novinarji zasedbene sile opisovali z ostrimi besedami, kakršne so bile, denimo, »okupacijske sile«, »agresorji«, »agresorske države« in podobne, pod fotografijo sovjetskega tanka na prvi strani pa je z velikimi tiskanimi črkami pisalo »okupatorji«.⁹ Beograjski dnevnik Politika posebne številke časopisa tega dne ni izdal, v naslednjih dneh pa je bil ton člankov v Politiki oster in odločen, vendar za spoznanje previdnejši kot v Delu.¹⁰

⁵ Delo, 20. 7. 1968, str. 1–2, »Ne bojim se za našo mladino« – intervju predsednika Tita glavnemu uredniku Al Ahrama M. H. Hejkalu.

⁶ Več o ozadju Titovega obiska v Pragi Jan Pelikan: *Jugoslavija i praško proleće posle pojačanja sovjetskog pritiska na Čehoslovačku*. V: 1968 – Četrdeset godina posle (zbornik radova). Beograd 2008, str. 97–128.

⁷ Delo, 10. 8. 1968, str. 1, Veličasten sprejem Titu.

⁸ ARS, fond Zbirka kopij dokumentov o komunističnem in delavskem gibanju (AS 1551), šk. 100, Stenografske beleške sa desete sednice CK SKJ, 23. 8. 1968, 5/3 M.V.

⁹ Delo, 21. 8. 1968 – posebna izdaja.

¹⁰ Delo, Politiko, 21. – 30. 8. 1968.

21. avgusta, še preden je bil zaradi dogodkov na Češkoslovaškem sklican jugoslovanski partijski vrh, sta se sestala Predsedstvo in Izvršni komite Centralnega komiteja (CK) Zveze komunistov Slovenije (ZKS). Sekretar Izvršnega komiteja France Popit je povedal, da je pred sejo po telefonu govoril z Edvardom Kardeljem, ki je bil tedaj s Titom na Brionih. Kardelj je Popita opozoril, da *»je situacija zelo resna«,* zato mora biti *»naše reagiranje pametno in dostojanstveno. Vplivati moramo na to, da ne bi prišlo do nepremišljenih demonstracij, ki so lahko posledica provokacij.«*¹¹ V nasprotju s tem je Stane Dolanc menil, da je treba ravnanje Sovjetske zveze nemudoma javno obsoditi, kajti *»če tega ne naredimo, potem komunisti ne bodo verjeli v ničesar več.«*¹² Manj odločen je bil Miha Marinko, ki se je bal *»nepotrebne vznemirjenja«,*¹³ pritegnila pa mu je tudi Vida Tomšič, ki je opozorila, da bodo razmere skušali izkoristiti politični nasprotniki, zato *»je treba držati stvari v rokah, protestnih zborov ne preprečevati, bodo pa naj kratki, na njih naj se poudari solidarnost, podpora češkemu vodstvu in ljudstvu ter škoda, ki je bila s tem povzročena mednarodnemu delavskemu gibanju.«*¹⁴ Vinko Hafner je svaril zlasti pred privrženci odstavljenega Aleksandra Rankoviča in pred *»klasično reakcijo«,* od katere je pričakoval ne le protisovjetsko, marveč tudi protisocialistično kampanjo, vendar je Milan Kučan v nadaljevanju opozoril, da protisovjetskih in protisocialističnih stališč nikakor ne bi smeli izenačevati, kajti *»ne glede na to, kakšno stališče bomo zavzeli do manifestacij, ne bomo uspeli preprečiti antisovjetski ton, ki je pri nas v Sloveniji vsako leto močnejši in se bo pokazal tudi na manifestacijah in zborovanjih. To povem zaradi tega, da ne bi antisovjetskih stališč jemali kot antisocialističnih.«*¹⁵

Strahovi pred izgubo nadzora, ki so jih izražali starejši partijci (Marinko, Tomšičeva in Hafner), predsednika slovenske vlade Staneta Kavčiča očitno niso prepričali. Sam je namreč zagovarjal odločno obsodbo okupacije Češkoslovaške in bil *»proti niansiranju, kazanju lepega obraza, taktiziranju, dialogom sem in tja /.../ Sem za ostro oceno in nič zato, če bo šla iz okvira in koncepta, za katerega bi se v bodočnosti odločila naša federativna državna politika.«*¹⁶ Morebitnih *»provokacij«* političnih nasprotnikov, pred katerimi so svarili starejši tovariši, se Kavčič ni bal, zato je nasprotoval prepovedi spontanih protestov. Nobenih pomislekov ni imel niti glede protisovjetskega razpoloženja v Sloveniji, kajti *»antirusko razpoloženje je normalno in je nov faktor, katerega bomo morali vkomponirati v našo politiko«,* za konec pa je brez dlake na jeziku pribil: *»Pod pogojem, da zadržim samostojnost notranjega urejanja in prepre-*

¹¹ ARS, AS 1589, šk. 30, 13. skupna seja predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKS, 21. 8. 1968, str. 1.

¹² Prav tam, str. 2.

¹³ Prav tam, str. 4.

¹⁴ Prav tam, str. 5.

¹⁵ Prav tam, str. 7.

¹⁶ Prav tam, str. 7–8.

čim aziatski prodor, bi se povezal tudi z vragom.« Ivan Maček, pripadnik starejše generacije slovenskih komunistov, je odvrnil, da sicer podpira »javno obsodbo ruske agresije, toda v primerni in pravilni obliki in ne v nasprotju s stališči CK ZKJ«, izrazil pa je tudi strah pred »informburojevci« in »rankovičevci«. ¹⁷ Ob zaključku se je slovenski notranji minister Silvo Gorenc navzoče seznanil, da je republiški sekretariat za notranje zadeve izvedel vse potrebne ukrepe za zagotovitev državne in javne varnosti, omenil pa je tudi depešo zveznega ministra za notranje zadeve, ki je prepovedal demonstracije na javnih mestih, vendar se je slovensko notranje ministrstvo odločilo, da prepovedi ne bo upoštevalo. ¹⁸

Ker se je slovenska vlada odločila prezreti navodilo iz Beograda o prepovedi demonstracij, je že 21. avgusta popoldan v ljubljanskem študentskem naselju potekalo zborovanje v podporo Češkoslovaški. Delo je naslednji dan poročalo, da se je v Rožni dolini zbralo nekaj tisoč študentov in Ljubljančanov, ki so izrazili solidarnost z vodstvom in državljani Češkoslovaške ter obsodili ravnanje Varšavskega pakta, zborovanje pa se je končalo s prepevanjem Internacionale in pohodom s transparenti po središču Ljubljane. ¹⁹ Študentski protest je minil mirno, Služba državne varnosti (SDV) pa je vendarle zabeležila nekaj »sovražnih izpadov«. Izstopal naj bi zlasti študent Oto Vilčnik, ²⁰ ki naj bi »pozival k splošnemu prevrednotenju socializma«, vendar naj bi ga zbrana množica izžvižgala, o čemer je, brez navedbe študentovega imena, naslednji dan poročalo tudi Delo. Poleg tega je bilo po oceni SDV med številnimi transparenti na zborovanju »tudi nekaj propagandno-politično škodljivih na liniji istovetenja Sovjetske zveze in njenih voditeljev z nacizmom. Najkritičnejši transparenti so naslednji: 'CCCP über alles' z velikim kljukastim križem čez celi transparent; 'Stalin-Hitler, Brežnjev-Johnson' in Brežnjev prečrtan s kljukastim križem, Dubček pa s srpom in kladivom.« ²¹ SDV je poročala tudi, da je bila po demonstracijah v študentskem naselju oziroma med pohodom protestnikov po ljubljanskih ulicah pri gostilni Figovec v središču mesta zažgana sovjetska zastava. Ugotovili so, da je šlo za »skupino huligansko razpoloženih mladeničev«, dva od njih so kasneje zaslišali, ²² primer pa so kasneje po vsej verjetnosti predali javnemu tožilstvu ali sodniku za prekrške.

Poleg novic o razmerah na Češkoslovaškem in člankov o protestih zoper intervencijo Varšavskega pakta je Delo 22. avgusta objavilo tudi pozive Rdečega križa, naj državljani pomagajo češkoslovaškim turistom, »če bi morali

¹⁷ Prav tam, str. 9.

¹⁸ Prav tam, str. 12.

¹⁹ Delo, 22. 8. 1968, str. 2, Ljubljanska mladina enotna v obsodbi grobe intervencije.

²⁰ Zoper Ota Vilčnika je bil uveden postopek o prekršku. ARS, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931), šk. 1187, Akcija »Sokol« – okupacija ČSSR leta 1968, str. 89.

²¹ ARS, AS 1931, šk. 1187, Akcija »Sokol« – okupacija ČSSR leta 1968, str. 48.

²² Prav tam, str. 70–71.

*nepredvidoma podaljšati bivanje pri nas in bi potrebovali kakršno koli pomoč».*²³ Istega dne je bila objavljena izjava CK ZKS o dogodkih na Češkoslovaškem, ki pa je bila v primerjavi z razpravo na seji dan prej zelo previdna. V javni izjavi so slovenski partijski voditelji poudarili predvsem škodo, ki jo je ravnanje Varšavskega pakta povzročilo socializmu, zato je bila po njihovem mnenju *»internacionalna dolžnost jugoslovanskih komunistov odločno in nedvoumno podpreti politiko sedanjega CK KP Češkoslovaške, s tem pa tudi proces demokratizacije v tej deželi«.*²⁴

Slovinci so z obsodbo okupacije Češkoslovaške prehiteli Tita, čeprav tudi on ni okleval. Zavedajoč se resnosti dogodkov na Češkoslovaškem in njihovih posledic za Jugoslavijo, je 21. avgusta zvečer na Brionih sklical skupno sejo predsedstva in Izvršnega komiteja CK ZKJ, že dopoldan pa se je v njegovi letni rezidenci neformalno sestalo nekaj Titovih sodelavcev – Edvard Kardelj, Koča Popović, Veljko Vlahović, Ivan Gošnjak, Mitja Ribičič in drugi. Z vsebino dopoldanskega sestanka in večerne brionske seje je naslednji dan, 22. avgusta, slovenske partijske voditelje seznanil Mitja Ribičič. Po Ribičičevih besedah Tito *»ni varčeval z izrazi«* in je vojaški poseg na Češkoslovaškem ocenil kot *»neumno odločitev«*, ki bo socializmu povzročila nepopravljivo škodo, opozoril pa je tudi, da *»smo kot glavni protagonisti neodvisne politike na udaru sovjetske agresije v prvi vrsti mi«.*²⁵ Razprava na večerni skupni seji predsedstva in Izvršnega komiteja CK ZKJ je bila podobna kot na dopoldanskem sestanku. Tito je ponovil, da poseg na Češkoslovaškem ni bil potreben in da obstaja možnost sovjetske agresije proti Jugoslaviji, ki pa se bo vsakršnemu vojaškemu posegu odločno postavila po robu. Poleg tega je opozoril, da je enotnost jugoslovanske partije nujna in da je pred jugoslovanskimi komunisti naloga reševanja ugleda komunizma v svetu. Temu so pritrdili tudi drugi razpravljavci, zlasti Edvard Kardelj, ki je ocenil, da komunizem prehaja v novo fazo in *»tu se moramo znajti; biti moramo med prvimi, ki bodo dali jasnejšo orientacijo, povedati, da socializem ni ubit«.*²⁶

Čeprav je na brionski seji padlo kar nekaj ostrih besed na račun ravnanja Sovjetske zveze, je bila Titova prva izjava za javnost, ki so jo jugoslovanski časopisi objavili 22. avgusta, precej mlačna. Tito je povedal, da ga je vdor tujih sil na Češkoslovaško *»hudo vznemiril«*, saj je bila z njim *»poteptana suverenost socialistične države in prizadejan hud udarec socialističnim in naprednim silam na svetu«*, na vprašanje, ali pričakuje, da bo v zvezi s temi dogodki prišlo do demonstracij tudi v Jugoslaviji, pa je odvrnil: *»Mislim, tako pa sodijo tudi drugi tovariši iz predsedstva, da moramo ohraniti mir in hladnokrvnost in zato ne bomo dovolili kakšnih demonstracij, iz katerih bi se lahko izrodile razne pro-*

²³ Delo, 22. 8. 1968, str. 3.

²⁴ Delo, 22. 8. 1968, str. 2, Agresije ni mogoče opravičiti.

²⁵ ARS, AS 1589, šk. 30, 14. skupna seja predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKS, 22. 8. 1968, str. 2.

²⁶ Prav tam, str. 12.

vokacije. Naš delavski razred in ljudstvo v celoti imata dovolj drugih možnosti, da izrazita nezadovoljstvo nad takšnim ravnanjem nasproti socialistični državi.«²⁷

Titu je v svoji prvi javni izjavi agresijo na Češkoslovaško sicer obsodil, vendar niti z besedo ni omenil Sovjetske zveze, prav tako pa ni izrecno podprl češkoslovaškega vodstva. Z ničemer ni javno podprl niti štirih visokih češkoslovaških politikov – podpredsednika vlade Ota Šika, ministra za zunanje zadeve Jiříja Hájeka, gospodarskega ministra Františka Vlasáka in predsednika centralne kontrolne komisije Štefana Gašparíka, ki so na predvečer intervencije prispeli v Jugoslavijo, uradno na dopust, po vsej verjetnosti pa z namenom osnovanja jedra češkoslovaških izgnancev v Beogradu.²⁸

Doktrina Brežnjeva o omejeni suverenosti socialističnih držav je Titu očitno nagnala strah v kosti, zato sovjetskega voditelja ni želel dražiti z neprevidnimi izjavami in nepremišljenimi potezami, saj bi mu s tem omogočil izgovor za povečanje sovjetskega pritiska na Jugoslavijo, ki se je v naslednjih dneh in tednih dejansko stopnjeval. Jugoslavija je resda že skoraj dve desetletji razvijala svoj model socializma in ni bila članica Varšavskega pakta, vendar je bila v sovjetskih očeh zaradi svoje različice socializma spodbujevalec vzhodnoevropskega marksističnega revizionizma in zato moteč trn v peti Kremlja, ki bi ga ta utegnil kaj hitro izdreti.

Titovo prvo izjavo za javnost so živahno komentirali tudi tuji diplomati v Jugoslaviji. Svetnik sovjetske ambasade v Beogradu Konstantin Smirnov je glede pisanja jugoslovanskih časopisov o dogodkih na Češkoslovaškem ugotavljal, da je zelo ostro, enostransko in neresnično, medtem ko je bila Titova prva javna izjava po njegovem mnenju zelo razsodna in umirjena.²⁹ Sekretar sovjetske ambasade Kirilov pa je menil, da je bila jugoslovanska podpora Češkoslovaški že pred posegom pretirana, vendar ga to niti ni presenečalo, saj naj bi Češkoslovaška posnemala prav jugoslovanski sistem, »kjer privatni sektor zavzema tak obseg, da se skoraj govori o privatnih tovarnah. To je socializmu tuje in če bi te primere posnemala tudi Češka, bi postala tuji član družine. Glavni oče – glava družine – pa ne dovoljuje in ne bo dovolil, da bi se mu otroci obnašali tako, kot oni hočejo.«³⁰

Razvoj dogodkov v Jugoslaviji so pozorno spremljali tudi zahodni diplomati. Italijanski diplomatski predstavniki so ugotavljali, da je intervencija na Češkoslovaškem jugoslovansko javnost očitno bolj prizadela kot predsednika Tita. V poročilu, ki ga je italijansko veleposlaništvo poslalo v Rim, so zapisali, da težko sodijo, ali je bila Titova prva javna izjava »realna ocena ali pa način, da se izogne prekinitvi odnosov s Sovjetsko zvezo in partijo«. Menili so, da Tita

²⁷ Delo, 22. 8. 1968, str. 1, Titova izjava.

²⁸ Več o tem Pelikán, *Jugoslávie a pražské jaro*, str. 191–214.

²⁹ ARS, AS 1931, A-21-14 (1968), Informativni bilten SDV, 24. 8. 1968, str. 302.

³⁰ Prav tam, str. 302.

bolj skrbijo posledice intervencije za mednarodno komunistično gibanje kot pa usoda Češkoslovaške, še najbolj pa ga je skrbelo za socializem v Jugoslaviji.³¹

Tit se prav gotovo ni bal le sovjetskega vojaškega posega, temveč tudi notranjih nemirov, kar je nakazal že v svoji prvi izjavi za javnost. Poudaril je namreč, da demonstracij v Jugoslaviji ne bo, pri čemer je izrecno omenil demonstracije, »iz katerih bi se lahko izrodile razne provokacije«.³² Ljudstvu pa je bilo vendarle treba omogočiti, da javno izrazi in izživi svoj protest proti okupaciji Češkoslovaške, zato je bil 22. avgusta v Beogradu organiziran »miting solidarnosti«. Četrtn milijonsko množico, ki se je zbrala na Trgu Marxa in Engelsa, je nagovoril sekretar Izvršnega komiteja CK ZKJ Mijalko Todorović, ki je obsodil zasedbo Češkoslovaške, previdno pa je podprl tudi češkoslovaško vodstvo v »boju za demokratični razvoj socializma«, vendar tudi on niti z besedo ni omenil glavnega agresorja na Češkoslovaško – Sovjetske zveze. Ob koncu je mlade pozval k množičnemu vstopu v partijo, »da okrepijo njeno udarno silo in njeno ustvarjalno moč v nadaljnji graditvi naše socialistične družbe«, kar je zbrana množica pozdravila z burnim aplavzom in skandiranjem »Tito – partija«.³³

Jugoslovanske partijske voditelje s Titom na čelu je vse bolj skrbel razmah protisovjetskega razpoloženja med prebivalstvom, olje na ogenj pa so prilivali tudi mediji, ki so dan za dnem poročali o razmerah na Češkoslovaškem, izražali podporo češkoslovaškemu ljudstvu, obsojali agresijo Varšavskega pakta in objavili tudi marsikateri protisovjetski komentar, kar v Sovjetski zvezi ni ostalo neopaženo. Množica na beograjskem mitingu protisovjetskih stališč sicer ni izražala – vsaj poročevalec Dela jih ni zabeležil – povsem drugače pa je bilo v Sloveniji. Slovenci namreč do Sovjetske zveze večinoma niso gojili nobenih simpatij, kar se je navsezadnje izrazilo tudi na seji slovenskega partijskega vrha in na protestnem zborovanju v ljubljanskem študentskem naselju 21. avgusta.

Titovo politiko so vodilni jugoslovanski komunisti odločno podprli na zasedanju CK ZKJ 23. avgusta,³⁴ dva dni zatem, 25. avgusta pa je Delo na prvi strani objavilo Titove uvodne besede na tej seji. Tito tokrat ni le obsodil poseg Varšavskega pakta, marveč je podprl tudi prizadevanja češkoslovaškega vodstva za demokratizacijo socializma in prilagoditev sistema specifičnim razmeram na Češkoslovaškem.³⁵ Naslednji dan je bila v Delu objavljena obsežna resolucija CK ZKJ, ki je podrobneje pojasnila stališča jugoslovanskega partijskega vrha glede dogodkov na Češkoslovaškem, v zaključku pa je bila naravnana izrazito mobilizacijsko, saj je poudarjala enotnost jugoslovanske partije in družbe ter odločnost Jugoslavije, da se bo branila pred morebitno zunanjo agre-

³¹ Prav tam, str. 305.

³² Delo, 22. 8. 1968, str. 1, Titova izjava.

³³ Delo, 23. 8. 1968, str. 1 in 3, Veliko zborovanje v Beogradu.

³⁴ ARS, AS 1551, šk. 100, Stenografske beleške sa desete sednice CK SKJ, 23. 8. 1968.

³⁵ Delo, 25. 8. 1968, str. 1, Tito, ustavititi so hoteli napredni socialistični razvoj v ČSSR.

sijo, zlasti mladino pa je pozivala tudi k množični politični aktivizaciji v okviru ZKJ.³⁶

Številnim notranjim problemom, ki so tedaj razjedali Jugoslavijo, se je tako pridružila še nevarnost sovjetskega vojaškega posega, ogroženo pa je bilo tudi jugoslovansko gospodarstvo, ki je bilo s številnimi pogodбами vezano na Sovjetsko zvezo in druge države vzhodnega bloka. Zdelo se je, da so pred Jugoslavijo hudi časi, zato si je jugoslovanski politični vrh s Titom na čelu zadal nalogo homogenizacije jugoslovanske družbe in povrnitve njenega zaupanja v partijo, utrditi pa je bilo treba tudi mit o nepremagljivosti Jugoslavije.

Na seji Izvršnega komiteja CK ZKJ 28. avgusta so jugoslovanski partijski voditelji že ugotavljali, da je bila dosežena visoka stopnja politične enotnosti in da se vsepovsod po državi krepi patriotizem. Menili so, da je treba zaradi dosežene enotnosti znotraj partije pohiteti s pripravami na 9. kongres ZKJ, sistematično pa bi se bilo treba lotiti tudi sprejemanja mladih v partijo, pri čemer bi morali formalne postopke čim bolj poenostaviti. V sklepih seje je bilo poudarjeno, da je treba okrepiti delo organov državne varnosti pri razkrivanju in pregonu političnih nasprotnikov ter povečati budnost partijskih organizacij in državljanov pri razkrinkavanju nasprotnikov. Precejšen del razprave je bil namenjen ukrepom za izboljšanje jugoslovanske obrambne sposobnosti, podprto pa je bilo tudi *»pravilno stališče zveznega izvršnega sveta, da z naše strani ni treba dajati nikakršnega povoda za poslabšanje obstoječih odnosov na državni ravni z deželami, ki so izvedle oboroženo intervencijo na Češkoslovaškem«*.³⁷

Ozračje izrednih razmer, ki je zajelo Jugoslavijo po 21. avgustu, je zahtevalo visok davek tudi na račun že tako okrnjene svobode izražanja. Na udaru je bil zlasti tisk, ki se ga je jugoslovanski partijski vrh odločil povsem podrediti svojim interesom. Eden od sklepov seje Izvršnega komiteja CK ZKJ 28. avgusta se je namreč glasil, da *»je v sedanjih razmerah posebnega pomena na ustrezen način izboljšati kadrovske strukture v posameznih časopisih«* in kadre po potrebi tudi zamenjati.³⁸

Strah jugoslovanskih voditeljev pred sovjetsko invazijo se je še bolj okrepil po sovjetski diplomatski noti, ki jo je 30. avgusta po nalogu vlade in Centralnega komiteja Komunistične partije Sovjetske zveze Titu na Brionih prebral sovjetski veleposlanik Ivan Benediktov. V diplomatski noti so sovjetski voditelji ostro napadli Jugoslavijo zaradi domnevnega protisovjetskega in protisocialističnega delovanja ter podpiranja *»kontrarevolucije«* na Češkoslovaškem.

³⁶ Delo, 26. 8. 1968, str. 3, Resolucija centralnega komiteja ZKJ.

³⁷ ARS, AS 1589, šk. 61, Depeša IK CK ZKJ republiškim izvršnim komitejem, 31. 8. 1968, str. 5. Gl. tudi ARS, AS 1589, šk. 30, 15. seja predsedstva in IK CK ZKS, 29. 8. 1968, na kateri so člani zveznega partijskega vodstva iz Slovenije poročali slovenskim partijskim voditeljem o vsebini sestanka IK CK ZKJ dan prej.

³⁸ ARS, AS 1589, šk. 61, Depeša IK CK ZKJ republiškim izvršnim komitejem, 31. 8. 1968, str. 3.

Besedišče in ton demarše sta Tita očitno močna razjezila, saj je branje Benediktova večkrat prekinil z vzkliki: »*To ni res!*«, »*To je navadna laž!*«, »*Kako si drznete vpričo mene brati takšne klevete!*« ipd.³⁹ Kljub temu je sovjetski veleposlanik nadaljeval z branjem diplomatske note, ki je bila ostra tudi do poročanja jugoslovanskih medijev oziroma domnevne protisovjetske medijske kampanje v Jugoslaviji. Branje je Benediktov sklenil z grožnjo, da »*odgovornost za posledice takšne kampanje proti ZSSR, ki je nihče ni izzval in ki se vodi v Jugoslaviji proti Sovjetski zvezi, zadene jugoslovansko stran. Takšna gonja mora škodljivo vplivati na sovjetsko-jugoslovanske odnose.*«⁴⁰

Sovjetske grožnje Tito ni preslišal, vendar je v pogovoru z Benediktovom odločno vztrajal pri svojih pogledih na češkoslovaške dogodke. Povedal je, da je že pred posegom na nedavnem moskovskem sestanku z Brežnjevom opozoril, da bi bili vsakršni ukrepi proti Češkoslovaški, razen političnih, katastrofalna napaka, vendar ga v Kremlju niso poslušali ter s tem mednarodnemu delavskemu gibanju povzročili nepopravljivo škodo. Dejal je, da bi bila »*za socializem manjša škoda celo, če bi bila Češkoslovaška odpisana kot socialistična dežela, kakor to da so vojske socialističnih dežel vdrle na ozemlje socialistične države*«. ⁴¹ Glede protisovjetske gonje v Jugoslaviji je vztrajal, da so takšne trditve »*navadna laž*«, saj je jugoslovanski Centralni komite v svojih dokumentih vseskozi opozarjal, »*da ne bomo dopustili nobene gonje proti Sovjetski zvezi, nobenega antisovjetizma*«. ⁴² Tito je v nadaljevanju večkrat izrecno ponovil, da si Jugoslavija želi dobrih odnosov s Sovjetsko zvezo, poudarjal pa je tudi, da bo Jugoslavija vztrajala pri razvijanju lastnega socializma. Sredi pogovora je Benediktova mimogrede spomnil, da so se Jugoslovani junaško borili v času druge svetovne vojne, pa »*tudi sedaj smo pripravljene na žrtve, če bi bila v nevarnosti naša neodvisnost in naša samostojna pot graditve socializma. /.../ Če bi prišlo do napada na Jugoslavijo bodisi z Zahoda bodisi z Vzhoda, se bo Jugoslavija odločno borila v obrambi svoje neodvisnosti. O tem ni treba dvomiti.*« ⁴³

V strahu pred morebitnim udarom z Vzhoda je jugoslovanski politični vrh v naslednjih dneh sprejel celo vrsto ukrepov, s katerimi bi okrepil pripravljenost Jugoslavije na obrambo. Med drugim so s konceptom t. i. vsesplošnega ljudskega odpora korenito posegli v jugoslovanski obrambni sistem, s tem pa tudi v dotlej nedotakljivo jugoslovansko vojsko. Ocena pripravljenosti jugoslovanske vojske na obrambo pred sovjetsko invazijo je namreč dala porazne rezultate, saj je bil dotedanji koncept jugoslovanske obrambe prilagojen le morebitnemu

³⁹ ARS, AS 1589, šk. 31, Gradivo s skupne seje predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKJ, 2. 9. 1968 – Zapisek o sprejemu sovjetskega veleposlanika pri predsedniku Titu, 30. 8. 1968, str. 2 in 5.

⁴⁰ Prav tam, str. 5.

⁴¹ Prav tam, str. 12.

⁴² Prav tam, str. 8.

⁴³ Prav tam, str. 9.

napadu z Zahoda, velik problem pa je predstavljala tudi mobilizacija jugoslovanske vojske v primeru nenadnega napada. O pomanjkljivosti jugoslovanske obrambe in novem konceptu »vsesplošnega ljudskega odpora«, ki bi Jugoslaviji omogočil, da bi delovala kot »jež za sovražnika /.../v vsakem mestu in vsaki vasi«, ⁴⁴ kot se je izrazil Tito, je jugoslovanski politični vrh razpravljal na skupni seji predsedstva in Izvršnega komiteja CK ZKJ 2. septembra na Brionih. ⁴⁵

Kolikšna je bila realna nevarnost sovjetskega posega, je ostajalo odprto vprašanje, odprti pa sta bili tudi vprašanji, ali se bo Jugoslavija prisiljena braniti sama in kakšen bo odziv Zahoda in neuvrščenih držav v primeru sovjetske invazije na Jugoslavijo. Sovjetski pritisk na Jugoslavijo je torej močno destabiliziral dotedanji koncept jugoslovanske zunanje politike.

V medijih vzhodnoevropskih držav, z izjemo Romunije, ki ni sodelovala v intervenciji Varšavskega pakta in je vdor na Češkoslovaško tudi javno obsodila, se je v dneh po posegu začela prava gonja proti Jugoslaviji, ki je strah pred agresijo z Vzhoda samo še okrepila. Jugoslovanski politični vrh je začel iskati podporo neuvrščenih držav, vendar se je že 23. avgusta na seji Varnostnega sveta Združenih narodov pokazalo, da imajo neuvrščene države o intervenciji Varšavskega pakta različna stališča, saj so se Indija, Pakistan in Alžirija vzdružale glasovanja o resoluciji, ki bi obsodila vdor na Češkoslovaško. Mnoge neuvrščene države, predvsem v arabskem svetu, so bile namreč gospodarsko in vojaško močno odvisne od Sovjetske zveze. Zlasti egiptovski predsednik Naser je lahko računal na sovjetsko pomoč v arabskih vojnah z Izraelom, zato je bil do okupacije Češkoslovaške ravnodušen, če že ne prosovjetsko naravnani, kar je bilo za Tita velikansko razočaranje. Jugoslavija torej v tistem trenutku ni uživala pretirane podpore znotraj gibanja neuvrščenih, zato je lahko pomoč pričakovala le od Zahoda, zlasti od Združenih držav Amerike. Komaj dva dni po posegu na Češkoslovaškem je Tito sprejel ameriškega veleposlanika Elbricka, ki mu je povedal, da Združene države pojmujejo invazijo na Češkoslovaško kot nezakonito. Invazijo Varšavskega pakta je konec avgusta javno obsodil tudi ameriški predsednik Lyndon Johnson, obenem pa je opozoril, da Združene države ne bodo dopuščale nadaljevanja sovjetske agresije v Evropi. Izjava ameriškega predsednika je bila razumljena kot grožnja Sovjetski zvezi v primeru nadaljnjih vojaških operacij Varšavskega pakta v Evropi, s čimer je Johnson posredno zaščitil tudi Jugoslavijo, poleg tega pa ji je v prihodnjih mesecih odobril tudi precejšnjo gospodarsko in finančno pomoč. ⁴⁶

⁴⁴ ARS, AS 1589, šk. 31, Gradivo s skupne seje predsedstva in IK CK ZKJ, 2. 9. 1968 – Sklepna beseda tovariša Tita, str. 11.

⁴⁵ ARS, AS 1589, šk. 31, Gradivo s skupne seje predsedstva in IK CK ZKJ, 2. 9. 1968 – Informacija o skupni seji predsedstva in IK CK ZKJ na Brionih, 2. 9. 1968, str. 16–22.

⁴⁶ Več o jugoslovanski zunanji politiki po vdoru varšavskega pakta na Češkoslovaško: Hrvoje Klasić: *Unutrašnjopolitičke in vanjskopolitičke aktivnosti Jugoslavije nakon intervencije varšavskog pakta u Čehoslovačkoj 1968. godine*. V: 1968 – Četrdeset godina posle (zbornik radova), Beograd 2008, str. 530–544.

Sovjetska diplomatska nota, ki jo je 30. avgusta Titu posredoval sovjetski veleposlanik Benediktov, ni vplivala le na zunanjo in obrambno politiko Jugoslavije, temveč je močno odmevala tudi v notranji politiki. Tri dni po sestanku Tita in Benediktova sta se 2. septembra na Brionih sestala predsedstvo in Izvršni komite CK ZKJ. Izhodišče razprave je bila prav omenjena sovjetska demarša, ki so jo na seji ocenili kot »prvo uradno dejanje neposrednega pritiska na Jugoslavija po ZSSR«. ⁴⁷ Jugoslovanski partijski voditelji so poudarili, da mora Jugoslavija vztrajati pri svojih načelnih stališčih in »jasno povedati vsem, da bo te pozicije branila z vsemi sredstvi, vključno tudi z vseljudsko obrambno vojno«, hkrati pa »ne smemo z ničemer zaostroovati odnosov in dajati povoda, da bi se krivdo za morebitno vojaško intervencijo in odpoved ekonomskih in drugih sporazumov prevalilo na nas«. ⁴⁸ Da bi to dosegli, so morali čim prej utišati medije oziroma jih povsem podrediti interesom partije: »Nujno je, da tisk, radio in televizija povečajo povezanost s političnimi vodstvi in izostrijo kriterije glede vsebine, značaja in načina informiranja. Pri tem je neogibno treba veliko bolj upoštevati, da bodo informacije v skladu s politiko ZKJ, paziti na verodostojnost vsake vesti in na selekcijo tekstov.« ⁴⁹

Verjetno ni naključje, da so takoj zatem s prvih strani Dela izginili z velikimi mastnimi črkami naslovljeni članki o okupaciji Češkoslovaške in vsakodnevna poročila o izražanju podpore Češkoslovaški v Sloveniji. Zamenjali so jih manj vpadljivi naslovi, vsebina člankov ni bila več tako udarna, kmalu pa so se poročila o razmerah na Češkoslovaškem s prvih strani preselila na notranje strani časopisa. Članki, povezani z dogodki na Češkoslovaškem, so se s prvih strani hitro umikali tudi v drugih jugoslovanskih dnevnikih, vendar to očitno ni zadostovalo. Člani skupine za tisk pri Izvršnem komiteju CK ZKJ so namreč na sestanku z beograjskimi novinarji še konec septembra 1968 ugotavljali, da dogodki na Češkoslovaškem v sredstvih javnega obveščanja še vedno »dobivajo več prostora in močnejše poudarke kot bi bilo potrebno v sedanjih razmerah«. ⁵⁰

Poleg pritiska na medije je partija po brionski seji okrepila tudi »budnost do raznih sovražnih sil in elementov znotraj države, informbirojevcev, rankovičevcev itd.«. ⁵¹ SDV je poostrila nadzor nad resničnimi in domnevnimi političnimi nasprotniki vseh barv, najbolj pa nad »informbirojevci« in »rankovičevci«, ki bi se v primeru udara z Vzhoda utegnili povezati s Sovjeti. Verjetno bolj iz navade kot iz potrebe, so okrepili nadzor tudi nad »klasičnimi reakcionarji«, ka-

⁴⁷ ARS, AS 1589, š.k. 31, Gradivo s skupne seje predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKJ, 2. 9. 1968 – Informacija o skupni seji predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKJ na Brionih, 2. 9. 1968, str. 1.

⁴⁸ Prav tam, str. 12.

⁴⁹ Prav tam, str. 15.

⁵⁰ ARS, AS 1589, š.k. 248, Depeša CK ZKJ vodji skupine za tisk pri izvršnem komiteju CK ZKS, 26. 9. 1968, str. 1.

⁵¹ ARS, AS 1589, š.k. 31, Gradivo s skupne seje predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKJ, 2. 9. 1968 – Informacija o skupni seji predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKJ na Brionih, 2. 9. 1968, str. 15.

mor so sodili do režima kritični posamezniki, ki jih je SDV večinoma obravnavala kot zahodno naravnane, zatem duhovščina, politična emigracija in drugi.

Slovenska SDV je zaradi dogodkov na Češkoslovaškem že 21. avgusta odprla poseben dosje z imenom »Akcija Sokol«, vendar, sodeč po poročilih v dosjeju, konec poletja in v začetku jeseni 1968 SDV v Sloveniji ni imela prav veliko dela. V poročilu z dne 24. septembra so zapisali, da je bilo »v obravnavanem obdobju ugotovljenih malo sovražnih pojavov«, ⁵² med ustnimi pa jih je bila večina na ravni gostilniških govoric, pogosto pod vplivom alkohola. ⁵³ Do 22. septembra je slovenska SDV javnemu tožilstvu predala 10 kazenskih ovadb, sodnikom za prekrške pa 56 predlogov za uvedbo postopka o prekršku. ⁵⁴ Poleg takšnih in drugačnih sovražnih izjav so organi SDV opažali tudi plakate, letake in parole po zidovih, tako s prosovjetsko kot s protisovjetsko vsebino. Na spomeniku zmage v Murski Soboti so, denimo, 22. avgusta odkrili plakat, na katerem je z rdečo barvo pisalo »sram me je«, plakat pa je bil z vrvico obešen okrog vratu kipa sovjetskega vojaka. ⁵⁵ SDV je zaznavala tudi vse večji strah prebivalstva pred sovjetskimi vdorom, ki se je izražal v širjenju alarmantnih govoric o mobilizaciji in premikih jugoslovanske armade na vzhodne meje ter v nakupovalni mrzlici v nekaterih slovenskih mestih in vaseh. ⁵⁶

Posebne nadzora državne varnosti so bili deležni posamezniki, označeni kot »informbirojevci«, ki so bili v prvih letih po jugoslovanskem sporu z Informbirojem tako ali drugače kaznovani zaradi domnevnih ali dejanskih prosovjetskih stališč. Po poročanju slovenske SDV so štirje med njimi izrecno podprli okupacijo Češkoslovaške, štirje pa pogojno. ⁵⁷ Med slovenskimi »informbirojevci«, ki so podprli intervencijo, je bil tudi Dragotin Guštinčič, o katerem je SDV že 26. avgusta poročala, da »je v zvezi z dogodki v ČS izjavil, da so SZ in ostale socialistične države imele polno pravico in da so edino pravilno ravnale, ker so posredovale v ČSSR. Za stanje, kakršno je bilo v ČS, pa je po njegovem mnenju kriva Jugoslavija.« ⁵⁸

Stališča zveznega partijskega vrha, sprejeta 2. septembra na Brionih, je 9. septembra na skupni seji predsedstva in Izvršnega komiteja CK ZKS podprl tudi slovenski Centralni komite. Celó Stane Kavčič, ki je slabe tri tedne prej izjavil, da bi se v obrambi pred Sovjetsko zvezo povezal tudi z vragom, je pohvalil enotnost partije in poudaril, da »če bi bile katerekoli sile tako nespametne, da bi

⁵² ARS, AS 1931, šk. 1187, Akcija »Sokol« – okupacija ČSSR leta 1968, Varnostna situacija v SR Sloveniji v zvezi s češkoslovaškimi dogodki, str. 40.

⁵³ Prav tam, str. 39.

⁵⁴ Prav tam, str. 40.

⁵⁵ ARS, AS 1931, šk. 1187, Akcija »Sokol« - okupacija ČSSR leta 1968, Analitični pregled sovražnih pojavov in aktivnosti med češkoslovaškimi dogodki, 12. 9. 1968, str. 12.

⁵⁶ ARS, AS 1931, A-21-14 (1968), Informativni bilten SDV, 29. 8. 1968, str. 353.

⁵⁷ ARS, AS 1931, šk. 1187, Akcija »Sokol« – okupacija ČSSR leta 1968, Varnostna situacija v SR Sloveniji v zvezi s češkoslovaškimi dogodki, str. 41.

⁵⁸ ARS, AS 1931, A-21-14 (1968), Informativni bilten SDV, 26. 8. 1968, str. 327.

*skušale ustvarjati pri nas kakršnekoli provokacije, desne izpade ipd., bi morali na to zelo odločno reagirati. /.../ Kdor misli, da je sedanja situacija ugodna za kakršnokoli popuščanje, se zelo moti in take poskuse bi morali že v kali zatreči.*⁵⁹ Verjetno je Kavčiča bolj kot kar koli drugega navdušila zasnova »vsesplošnega ljudskega odpora«, ki je zarezal v dotlej izrazito centralizirani sistem obrambe in vojaško doktrino Jugoslovanske ljudske armade ter napovedal oblikovanje teritorialnih enot, s tem pa tudi večje prisojnosti republik na področju obrambe.

Bojazen pred udarom z Vzhoda je v jugoslovanskem političnem vrhu v prihodnjih mesecih splahnela, razmeroma ostre besede, uperjene proti posegu na Češkoslovaškem, pa so v govorih jugoslovanskih politikov zamenjali pomirljivi toni. V slavnostnem govoru na proslavi ob obletnici drugega zasedanja Avnoja v Jajcu, 29. novembra 1968, Tito v oceni mednarodnopolitičnih razmer ni izrecno omenjal niti Češkoslovaške niti Sovjetske zveze. Ob koncu govora je omenil le svojo zaskrbljenost zaradi poslabšanja mednarodnih razmer in neupoštovanja suverenosti držav, pri čemer je poudaril, da bo Jugoslavija vztrajala pri politiki miroljubnega mednarodnega sodelovanja.⁶⁰ Tiskovne konference ob proslavi v Jajcu se je udeležilo kar 114 tujih in 107 domačih novinarjev, Tito pa je poldrugo uro odgovarjal na njihova vprašanja. Med drugim je povedal, da ne verjame v udar z Vzhoda in da jugoslovansko-sovjetskih nesoglasij ne gre preveč dramtizirati, izjavil pa je tudi, da so dobri odnosi želja obeh držav, kar naj bi potrjevala sovjetska čestitka ob jugoslovanskem državnem prazniku.⁶¹ Sovjetski diplomatski predstavniki v Jugoslaviji so Titov govor in izjave v Jajcu ocenjevali kot pozitivne in dobrodošle, svetnik sovjetske ambasade Konstantin Smirnov pa se je spraševal tudi o iskrenosti Titovih besed.⁶²

Čeprav je sovjetski pritisk na Jugoslavijo popuščal, je jugoslovanski politični vrh domoljubno evforijo, ki je zajela Jugoslavijo v dneh po posegu na Češkoslovaškem, izkoriščal tudi potem, ko je postalo očitno, da udara z Vzhoda ne bo. Vzdušje izrednih razmer se je v javnosti ohranjalo z različnimi oblikami mobilizacije prebivalstva, zlasti z organiziranjem teritorialnih in mladinskih enot, vojaškimi vajami, civilnimi akcijami »Nič nas ne sme presenetiti« in drugimi ukrepi, s katerimi se je začela udejanjati zasnova t. i. vsesplošnega ljudskega odpora.

Z retoriko poudarjanja neodvisnosti in domoljubja je jugoslovanski partiji uspelo v razmeroma kratkem času okrepiti notranjo monolitnost in občutno povečati članstvo z novimi, predvsem mladimi člani, hkrati pa se je v javnosti utrdilo prepričanje, da je Jugoslavija edini branik resničnega socializma in miroljubne zunajblokovske politike v svetu. Odločna obsodba agresije na Češko-

⁵⁹ ARS, AS 1589, šk. 31, 16. skupna seja predsedstva in IK CK ZKS, 9. 9. 1968, str. 15.

⁶⁰ Delo, 1. 12. 1968, str. 2, Suverenost SFRJ izhaja iz suverenosti njenih narodov: govor predsednika republike Josipa Broza Tita.

⁶¹ Delo, 1. 12. 1968, str. 1 in 16, »SFRJ je svetla cona, ne siva«.

⁶² ARS, AS 1931, A-21-15 (1969), Informativni bilten SDV, 6. 1. 1969, str. 2.

slovaško je v domači javnosti utrdila mit o Jugoslaviji kot deželi svobode, neodvisnosti in načelnosti, s tem pa je narasla tudi naklonjenost prebivalstva do Titovega režima. Titova avtokracija se je okrepila in znova legitimirala, vsakdanji problemi prebivalstva pa so bili za nekaj časa potisnjeni v ozadje.

Spretna propaganda v obrambo suverenosti Češkoslovaške je utrdila Titovo oblast, s tem pa posledično oslabila položaj partijskih »liberalcev«, ki so zahtevali odločnejše notranje reforme. Izhodišča nekaterih načrtovanih reform so bila bistveno zožena, bolj ali manj v celoti pa je bila kasneje uresničena samo reforma jugoslovanske federacije. Pri tem je zanimivo, da je bila tudi na Češkoslovaškem edina Dubčkova reforma, ki je preživela njegovo odstavitev, aprila 1969 prav federalizacija Češkoslovaške, kar lahko tako v češkoslovaškem kot v jugoslovanskem primeru razumemo kot izravnavo za druge, neuresničene reforme.

Koristi so jugoslovanski voditelji potegnili tudi iz zaostritve odnosov med Sovjetsko zvezo in Združenimi državami Amerike zaradi posega Varšavskega pakta na Češkoslovaškem. Jugoslavija je namreč na ta račun od Združenih držav Amerike dobila novo gospodarsko in finančno pomoč, prav to pa je bilo tisto, kar je Tito od Zahoda takrat najbolj potreboval. Komaj leto dni po posegu na Češkoslovaškem so se k Titu v Beograd podali tudi Sovjeti oziroma njihov zunanji minister Andrej Gromiko, zglajeni pa so bili tudi odnosi znotraj gibanja neuvršenih. Zaradi svojih stališč ob češkoslovaški krizi torej Jugoslavija na mednarodnopolitičnem prizorišču ni utrpela škode – ravno nasprotno.

Povsem drugače jo je odnesel socializem, ki je z zlomom praške pomladi doživel strahovit poraz. Iluzijo o tem, da je mogoče socializem reformirati, so 21. avgusta 1968 v Pragi poteptali tanki in si nikoli več ni opomogla. Po zlomu praške pomladi nihče več ni mogel trditi, da socializem sloni na podpori ljudstva ali na legitimnosti komunističnih partij, do konca osemdesetih let pa se je v Vzhodni Evropi ohranjal bolj ali manj samo še z grožnjo sile. Človeški obraz realnega socializma se je razblinil, praški pomladi pa je sledila dolga moskovska zima.

PERCEPTION OF THE PRAGUE SPRING AND ITS DEMISE IN SLOVENIA AND IN YUGOSLAVIA

SUMMARY

In the beginning of 1968, Yugoslavia faced numerous problems. Conflicts between the Party leaders with regard to the political and economic future of the country were intensifying, the relations between the Yugoslav republics became increasingly strained, the economic reform failed to bring about the expected results and the population was more and more discontented.

The Yugoslav leaders had followed the reforms in Czechoslovakia attentively ever since the beginning of 1968, when the leadership of the Czecho-

slovak Party was taken over by Aleksander Dubček. However, they – especially Tito – were quite reserved in their public statements about the Prague Spring. They had to be careful due to the fear of possible severe response of Moscow as well as because of the reservations stirred up among many Yugoslav Party functionaries by the zealous Prague reforms – namely, they felt the threat of »counter-revolution« in the abolishment of censorship and the consequent awakening of political pluralism in Czechoslovakia. In the beginning of the summer of 1968 the pressure of the Soviet Union and its satellite states against Czechoslovakia became much stronger, which finally also stirred up Tito. In many ways the Soviet pressure against the Czechoslovak leadership was reminiscent of the pressures against Yugoslavia in 1948, and Tito could not ignore such an opportunity for the preservation and strengthening of the international political position that Yugoslavia had ensured for itself after the Cominform dispute.

The intervention of the Warsaw Pact in Czechoslovakia in the night from 20 to 21 August 1968 brought the already tense political atmosphere in Yugoslavia to the boiling point. Due to the fear of an invasion from the East and possible unrest in Yugoslavia, Tito's initial response to the occupation of Czechoslovakia was relatively mild and demonstrations were also forbidden. However, the Yugoslav media eagerly poured oil on the fire. Tito's criticism of the Warsaw Pact actions in Czechoslovakia intensified virtually overnight, and the Soviet pressure against Yugoslavia strengthened accordingly. Yugoslavia may have been developing its own model of socialism outside the Eastern Bloc, but in the eyes of the Soviet Union it was a generator of the East European revisionism of Marxism. As such it was a constant thorn in the side of the Kremlin, and it could promptly be pulled out.

The response of the Yugoslav authorities and the public to the Warsaw Pact's invasion of Czechoslovakia caused a chain reaction in the internal, external and defence policy of Yugoslavia. With a rhetoric emphasising independence and patriotism, the Yugoslav Party managed to strengthen its internal consistency in a relatively short time as well as significantly increase and rejuvenate its membership, while the condemnation of the Warsaw Pact aggression reinforced the myth that Yugoslavia was the only defender of true socialism. The state of emergency also considerably worsened the already limited freedom of expression – especially for the press, which the Party decided to subordinate to its interests completely.

In the autumn the Soviet pressure against Yugoslavia gradually decreased, but the Yugoslav political leadership kept taking advantage of the patriotic euphoria even after it had become clear that there would be no invasion from the East. By defending the sovereignty of Czechoslovakia, the cunning propaganda strengthened the population's support of Tito's regime and once again legitimised his autocracy, thus consequently weakening the position of the Party "liberals" who demanded more decisive internal reforms.